

The Principles of Management in Political and Ideological Training from the Quranic Perspective with Emphasis on the Thought of Imam Khamenei*

Hadi Qanbarkhah*

Abstract

Ensuring the intellectual and moral integrity, as well as the ideological and political development of personnel, requires effective management of training within the armed forces, guided by Quranic teachings and the views of Imam Khamenei. The primary objective of this training is to promote comprehensive Islamic growth across all staff members, equipping them mentally and spiritually to protect and preserve the achievements of the Islamic Revolution. The research question investigates the extent to which this training has met the organisation's desired goals while maintaining its effectiveness and efficiency. Training programs should be grounded in management principles that are informed by the Quranic wisdom and the intellectual framework established by Imam Khamenei. The research employs a descriptive and analytical approach, incorporating Quranic passages and the ideological framework of Imam Khamenei to examine the problem. Research indicates that the key management principles for political and ideological education from a Quranic standpoint encompass: the precept of rule of law, the precept of serving the populace, the precept of seeking counsel, the precept of openness, the precept of monitoring and regulation, the precept of ongoing education, and the precept of utilising expertise and specialisation. Imam Khamenei has underscored these principles in his statements and writings, referencing the Quran, and stressed that they are fundamental and far-reaching management principles that training managers in politics and ideology should take into account. The incorporation of these principles will significantly improve the training system within the armed forces, ultimately yielding positive results.

Keywords: Quranic Thought of Imam Khamenei, Management Principles, Educational Management, Political and Ideological Training.

*. Received: ۱۳/۰۳/۱۴۰۳ SH (۰۲/۰۶/۲۰۲۴ CE) and Accepted: ۰۴/۰۵/۱۴۰۳ SH (۲۴/۰۷/۲۰۲۴ CE).

*. PhD Candidate in Quranic Sciences, Specialization in Management, Al-Mustafa International University, Quran and Hadith Higher Education Institute: Hadighanbarkhah@gmail.com.

اصول مدیریت آموزش عقیدتی سیاسی از منظر قرآن با تأکید بر اندیشه

امام خامنه‌ای*

هادی قنبرخواه*

چکیده

مدیریت کیفیت و کمیت آموزش‌ها در نیروهای مسلح براساس آموزه‌های قرآنی با تأکید بر دیدگاه‌های امام خامنه‌ای لازم است چون هدف این آموزش‌ها، تأمین سلامت فکری و اخلاقی و تغذیه‌ی اعتقادی، سیاسی و در یک کلام تربیت اسلامی کلیه‌ی کارکنان به منظور ایجاد توانایی و آمادگی‌های فکری و معنوی لازم در آن‌ها، برای حراست و دفاع همه‌جانبه از انقلاب اسلامی و دستاوردهای آن می‌باشد؛ پژوهش پیش رو با استفاده از روش توصیفی و تحلیلی و با بهره‌گیری از گزاره‌های قرآن کریم و منظومه‌ی فکری امام خامنه‌ای به تجزیه و تحلیل مسئله پرداخته است. نتایج و راه‌آورد‌های پژوهش نشان می‌دهد مهم‌ترین اصول مدیریت آموزش عقیدتی سیاسی از منظر قرآن عبارت‌اند از: اصل حاکمیت قانون، اصل مردم‌داری، اصل مشورت‌خواهی، اصل شفاف‌سازی، اصل نظارت و کنترل، اصل آموزش مستمر و مداوم، اصل به‌کارگیری مهارت و تخصص و مقام معظم رهبری نیز با بهره‌گیری از قرآن کریم، در بیاناتشان و تألیفات متعدد به این اصول اشاره نموده و تأکید نموده است که برجسته‌ترین و تأثیرگذارترین اصول مدیریت آموزش عقیدتی سیاسی موارد یاد شده‌اند که باید در فرآیند آموزش و مدیریت مطمح نظر مدیران قرار گیرد؛ تا ظرفیت‌های نظام آموزشی با پیاده کردن اصول یاد شده در بین نیروهای مسلح، آموزش‌ها تعالی و ارتقا یابد و نتایج ارزشمند حاصل گردد.

واژگان کلیدی: اندیشه‌ی قرآنی امام خامنه‌ای، اصول مدیریت، مدیریت آموزش، عقیدتی

سیاسی.

* تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۱۳ و تاریخ تأیید: ۱۴۰۳/۰۵/۰۴

*دانش‌پژوه دکتری قرآن و علوم، گرایش مدیریت، جامعه المصطفی العالمیه، مجتمع آموزش عالی

قرآن و حدیث، Hadighanbarkhah@gmail.com

مقدمه

مهم‌ترین عامل جهت پیشرفت اهداف هر جامعه‌ای آموزش می‌باشد که از طریق انتقال مفاهیم، ارزش‌ها، هنجارها و باورها به منظور دستیابی به اهداف مدنظر آن جامعه صورت می‌گیرد؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که فراگیری آموزش‌های مبتنی بر مفاهیم اسلامی توسط افراد حاضر در یک جامعه اسلامی از اهمیت بالایی برخوردار است و با توجه به این‌که بخشی از هر جامعه را نیروهای مسلح آن جامعه تشکیل می‌دهند، یکی از مسیرهایی که می‌توان آموزش مبتنی بر مفاهیم اسلامی در جامعه را از طریق آن امکان‌پذیر کرد، برگزاری دوره‌های آموزشی عقیدتی سیاسی برای سربازان وظیفه و هم‌چنین پایوران (کارکنان) ارگان‌های نظامی است.

«آموزش‌های عقیدتی سیاسی این خاصیت را دارد که رشد و گسترش فرهنگ و ارزش‌های اسلامی را بر اساس معیارهای اسلامی و تدابیر و رهنمودهای مقام معظم رهبری میسر کند». (ویسی، ۱۳۸۷، ش ۱۷)

با توجه به اهمیت این آموزش‌ها، این پژوهش سعی دارد تا به شناسایی مؤلفه‌ها و عواملی که بر بهبود اثربخشی آموزش‌های عقیدتی سیاسی اثرگذارند، بپردازد و در نهایت پس از شناسایی این مؤلفه‌ها، راهکارهایی در خصوص بهبود اثربخشی این آموزش‌ها ارائه نماید.

پیشینه پژوهش

در آیات و روایات اسلامی به مبحث آموزش بسیار پرداخته شده است و در کتب آموزشی از این دست مطالب، بسیار فراوان است؛ از جمله:

۱. مبانی سازمان و مدیریت اثر علی‌رضائیان؛ این کتاب در ۶ بخش مطالب خوب و مهمی بیان نموده است که عبارت است از: چالش مدیریت، برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی، بسیج منابع، هدایت و رهبری، کنترل، اما به صورت کلی بحث شده و در خصوص مدیریت آموزش‌های عقیدتی سیاسی در نیروهای مسلح اشاره‌ای نشده است.

۲. مدیریت آموزشی (مهارت‌های آموزشی)، اثر زهرا حاتمی؛ این کتاب دارای امتیازاتی همچون بیان مقدمه و اهداف در ابتدای هر فصل؛ استفاده از جداول و نمودارها؛ ارائه مدل مفهومی در ابتدای هر بخش؛ سلیس و قابل فهم بودن اثر؛ مرتبط بودن عنوان کتاب با نیازهای حرفه‌ای دانشجوی و معلمان می‌باشد، البته دارای کاستی‌هایی به شرح زیر است: فاقد الگوی آموزشی اقناع‌کننده؛ عدم برخورداری از یافته‌های علمی جدید، عدم تناسب در ارائه مطالب؛ عدم طرح سؤال‌های مبتنی بر ایجاد انگیزه و تفکر انتقادی، عدم استفاده از منابع جدید.

۳. مبانی نظری و اصول مدیریت آموزشی، اثر علی علاقه بند؛ این کتاب برای استفاده در درس «اصول مدیریت آموزشی»، دوره‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد رشته‌ی مدیریت آموزشی، در سه بخش و دوازده فصل تألیف شده است.

بنابراین می‌توان گفت پیشینه‌ی دانشی موضوع این تحقیق در پژوهش‌های علم مدیریت وسیع و گسترده بوده ولی در پژوهش‌های اسلامی خالی است. از این رو، پژوهش حاضر اولین رهیافت از نگاه قرآن به دانش اصول مدیریت آموزش عقیدتی است؛ بدین سان تمایز اصلی پژوهش حاضر با دیگر پژوهش‌های انجام‌شده این است که عمده‌ی نگاه و رویکرد محققان در مطالعات انجام‌گرفته، بیان برخی از ویژگی‌ها و گستره‌ی موضوعی مدیریت به صورت کلی است، بر این اساس این پژوهش اولین اثری است که به صورت روشمند و نظام‌مند به بررسی اصول مدیریت آموزش عقیدتی سیاسی از منظر آموزه‌های وحیانی و با تأکید بر دیدگاه امام خامنه‌ای می‌پردازد.

روش پژوهش

پژوهش مورد نظر با روش تحلیلی- توصیفی اجرا شده و مطالب موردنیاز هم از روش کتابخانه‌ای- میدانی گردآوری شده است، تلاش شده است تا با تحلیل داده‌های موجود در بین منابع قرآنی، مقاله‌ای، روایات، مجلات و سایر یاد- داشت‌های مرتبط با موضوع مدیریت آموزش عقیدتی سیاسی توصیفی درست و جامع از نظام آیات و دیدگاه امام خامنه‌ای به خواننده ارائه شود.

مفهوم شناسی

الف. اصول

«اصول» جمع اصل است که ارائه‌ی تعریفی نسبتاً جامع از اصل، مبتنی بر شناخت روابط موجود میان عناصر تشکیل‌دهنده‌ی نظام تربیتی است؛ با این وجود معنای لغوی این واژه در کتب لغت این‌چنین آمده است: «ریشه‌ها، پایه‌ها، بنیادها، قواعد و قوانین». (عمید، فرهنگ عمید، چاپ ۸) و در اصطلاح به این معنا آمده است: «چیزی است که شیء دیگر بر آن مبتنی است». (فیومی، ۱۳۹۶: ج ۱، ص ۱۶).

ب. مدیریت

مدیریت در کتب لغت «به معنای توانایی و شایستگی اداره جایی یا رهبری و کنترل فعالیت‌های در حال انجام برای رسیدن به هدف‌های مورد نظر، اداره کردن، لیاقت، شایستگی، توانایی، اداره‌کننده یا اداره‌کنندگان یک اداره، سازمان و شرکت، ذکرشده است». (دهخدا، لغت‌نامه دهخدا، ۱۳۷۷: ج ۴۴، ص ۴۴) و در اصطلاح تعاریف متعدّد و متنوعی دارد که به چند تا از مهم‌ترین آن اشاره می‌شود: «کار کردن با و به وسیله افراد و گروه‌ها برای تحقق هدف‌های سازمانی»؛ هم‌چنین «مدیریت، فرایند به‌کارگیری مؤثر و کارآمد منابع مادی و انسانی در برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی بسیج منابع و امکانات، هدایت و کنترل است که برای دستیابی به اهداف سازمانی و بر اساس نظام ارزشی مورد قبول، صورت می‌گیرد». (رضائیان، ۱۴۰۱: ص ۷).

اما تعریف مدیریت از دیدگاه اسلام عبارت است از: «رهبری نیروی انسانی و منابع مادی در واحدهای سازمانی برای رسیدن به هدف یا اهداف سازمان به نحوی که کارکنان از روحیه‌ی عالی برخوردار باشند و رضایت خاطر آنان نیز فراهم گردد». (محجوبی، ۱۳۹۸: ص ۲۹).

نقطه اشتراک بین تعاریف مذکور این است که مدیریت، چیزی جز هنر یا علم اداره‌ی

یک مجموعه، جهت نیل به اهداف سازمانی با توجه به منابع و امکاناتی که دارد از طریق وظایف و فعالیت‌هایی مشخص شده، نیست.

ج. مدیریت آموزشی

یکی از بخش‌های مدیریت؛ مدیریت آموزشی است که وظیفه آن، سازمان‌دهی امور آموزشی است و مفهوم آن در لغت و اصطلاح این‌چنین آمده است: «مدیریت آموزشی را به کاربردن تکنیک‌ها و روش‌های اداره‌ی سازمان‌های تربیتی با در نظر گرفتن هدف‌ها و سیاست‌های کلی آموزش و پرورش تعریف می‌کنند». (میرکمالی، ۱۳۸۶: ص ۲۵).

یا به این معنا هم ذکر شده است: «مدیریت آموزشی در مفهوم خاص شامل اداره‌ی آن دسته از فعالیت‌های سازمان آموزشی که مستقیماً با امر آموزش و پرورش و یادگیری مرتبط است و در مفهوم عام به فرایند برنامه‌ریزی، هدایت و کنترل در رسیدن به اهداف آموزشی اشاره دارد». (علاقه بند، ۱۳۷۴: ص ۷۹-۸۱)

تحلیل اصول مدیریت آموزش عقیدتی سیاسی

یکی از شئون ربوبی الهی مدیریت امر آموزش بشری است؛ بنابراین با ارسال رُسل و انزال کُتب، هدایت و رهبری و آموزش بشریت را به مرحله‌ی اجرا و فعلیت رساند و پیامبرانش را به این امر مهم سوق دادند و تا به امروز این کار ادامه دارد، طبق آموزه‌های دینی این‌گونه آموزش‌ها دارای اصولی است که به چند مورد آن در این نوشتار می‌پردازیم:

۱. حاکمیت قانون

یکی از اصول مهم در آموزش‌های عقیدتی سیاسی بلکه سرلوحه‌ی اصول، اصل حاکمیت قانون است؛ یعنی محوریت خدا، محوریت ولایت، محوریت کتاب و قرآن.

الف: قانون مداری

اجرای قانون از دیدگاه قرآن جایگاه بسیار ویژه‌ای دارد؛ خدا در چند آیه قرآن در مورد قانون صحبت کرده است؛ از جمله این‌که خداوند هدف از فرستادن انبیا را اجرای حق و قانون بیان کرده است و می‌فرماید: «إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ

اللَّهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِثِينَ خَصِيمًا». (نساء/۱۰۵).

«در این آیه، خداوند نخست به پیامبر (ص) توصیه می‌کند که هدف از فرستادن این کتاب آسمانی این است که اصول حق و عدالت در میان مردم اجرا شود؛ سپس به ایشان هشدار می‌دهد که هرگز از خائن‌ان حمایت نکند؛ هرچند روی سخن با پیامبر (ص) است ولی شک نیست که این حکم یک حکم عمومی نسبت به تمام قضات و داوران می‌باشد». (مکارم، ۱۳۵۳: ج ۴، ص ۱۱۲).

قانون‌مداری به قدری اهمیت دارد که خداوند در قرآن اطاعت و تسلیم در برابر قانون را شرط تحقق ایمان دانسته است و می‌فرماید: «فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا». (نساء/۶۵) در آیه‌ی فوق نشانه‌های ایمان واقعی و راسخ در سه مرحله بیان شده است:

- ۱- در تمامی موارد اختلاف، خواه بزرگ یا کوچک، به قضاوت و داوری پیامبر (ص) که از حکم الهی سرچشمه می‌گیرد، مراجعه کنند نه به طاغوت و داوران باطل.
- ۲- هیچ‌گاه در برابر قضاوت‌های و فرمان‌های پیامبر (ص) که همان فرمان خدا است حتی در دل خود احساس ناراحتی نکنند و به داوری‌ها و احکام او بدبین نباشند.
- ۳- در مقام عمل نیز آن را دقیقاً اجرا کنند و به طور کامل تسلیم حق باشند. (مکارم، ۱۳۵۳: ج ۳، ص ۴۵۵).

بنابراین «صاحب ولایت مطلقه هر نوع حکمی و تصرفی و امری و نهی‌ای بفرماید باید اطاعت کنند و تسلیم باشند و چون و چرا نزنند و حکمت و جهتش را مطالبه نکنند». (طیب، ۱۳۷۸: ج ۵، ص ۱۹۴).

ب: حاکمیت قانون در اندیشه‌ی امام خامنه‌ای

از آنجا که شیرازه‌ی امور و انسجام ملی در گروه التزام به قانون و رعایت حدود قانون می‌باشد، مردم‌سالاری نیز نمی‌تواند به نوعی تعریف شود که نقض قانون و چارچوب اصلی نظام را نتیجه دهد، بدین علت است که رهبر معظم انقلاب با اشاره به اهمیت قانون

در حیات جمعی و تأکید بر مبنایی بودن «اصل قانون‌گرایی» در تحقق شعار اساسی «عدالت» می‌گویند: «توسعه همه‌جانبه و پیشرفت کشور بدون عدالت، امکان‌پذیر نیست و عدالت تنها با استقرار قانون، تحقق می‌یابد». (بیانات در جمع مردم مؤمن و غیور شهرستان ساوه، ۱۳۷۹/۰۸/۲۸ - <https://khl.in/f/۲۴۸۶۲>)

بدین ترتیب بر یکی از اصول مهم مردم‌سالاری دینی، یعنی رعایت قانون در وجوه مختلف آن - اعم از تنظیم روابط فی‌مابین مردم و روابط مردم با حاکمان - انگشت می‌گذارند، از این منظر، همگان ملزم و متعهد به اجرای اصول قانونی هستند که به تأیید شرع و نمایندگان مردمی رسیده است.

ایشان در واکنش به درخواست گروهی که زمزمه‌ی تغییر در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران را داشتند و طرح همه‌پرسی را برای این منظور ارائه داده بودند، چنین اظهار داشتند: «ساختار قانون اساسی بایستی به طور دقیق حفظ شود، قانون اساسی، میثاق بزرگ ملی و دینی و انقلابی ما است، اسلامی که همه چیز ما اسلام است در قانون اساسی، تجسم و تبلور پیدا کرده است». (نشریه شما، ۱۳۷۹: ۲۳ تیر).

ج: حاکمیت قانون در سازمان

رعایت این اصل برای تداوم و بقای سازمان و جامعه ضروری است، همواره باید در همه‌ی امور و شرایط، قانون الهی حاکم باشد و در امور سازمان ضوابط جایگزین روابط باشند، قوانین وضع‌شده در سازمان باید بر مبنای فطرت انسان باشد، چون از دو ویژگی مقبولیت و مشروعیت برخوردار است که این دو، ضمانت اجرایی محکمی برای اجرای امور است؛ این قوانین به طور کامل و جامع در قرآن و نهج‌البلاغه و احادیث و روایات معصومین (ع) بیان شده است، چنان‌که خداوند می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ أَوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ». (نساء/۱۳۵). «مؤمن باید ساعی و مجاهد در اقامه عدل باشد و از شهادت به حق در راه خدا دریغ ننماید و در مقابل حکم الهی نباید ملاحظه دوستی یا دشمنی یا عصبیت یا ترس یا رحم یا جهات دیگر را کرد و از مَرِّ حق تجاوز نمود و

هوای نفس را باید از خود دور کرد که موجب عدول از حق است و ترک آن مقتضی ثبات در عدل». (ثقفی تهرانی، ۱۳۹۸ ق: ج ۲، ص ۱۳۸).

بنابراین بر طبق این آیهی شریفه، ضوابط بر روابط مقدم است و باید بر طبق ضوابط و قوانین عمل نمود حتی اگر روابط مخدوش شوند، چیزی که به قانون و قانون‌گرایی ضربه وارد می‌کند، رابطه‌گرایی است.

اخلاق حرفه‌ای واداری با قانون‌شکنی پیاده نمی‌گردد و برای فراهم کردن زمینه‌ی آن باید برتر دانستن بعضی خواص مردم یا امتیاز بخشی و فراتر از قانون رفتن، ریشه‌کن گردد، اگر کسی به آخرت ایمان داشته باشد، فراتر از قانون عمل نکرده و قانون‌شکنی نمی‌کند.

د: قانون در سازمان‌های آموزشی

در سازمان‌های آموزشی نیز قانون‌گرایی باید اساس و سرلوحه کل روابط و عملکردها قرار بگیرد تا میزان موفقیت سازمان افزایش یابد، مدیریت سازمان آموزشی باید از کارمندان سازمان بخواهد که با قانون و مقررات سازمان به طور کامل آشنا شوند، برای آن‌که میزان اجرای صحیح قوانین افزایش یابد، مدیریت می‌تواند در هنگام تدوین قوانین و مقررات آموزشی سازمان با اعضای سازمان مشاورت کرده و از نظرات آن‌ها نیز استفاده نماید، اگر مدیریت در اجرای تمام امور قانون را مدنظر قرار دهد، ضوابط بر روابط غلبه کرده، کارمندان سازمان بر اساس شایستگی‌های خود رتبه‌بندی شده و در جایگاه واقعی خود قرار می‌گیرند و در نتیجه این کار سبب افزایش انگیزه در کارکنان و نیز افزایش توجه به ارزش‌ها در سازمان می‌شود و عدالت و انصاف در سازمان رعایت شده، عملکرد و موفقیت سازمان افزایش و بهبود می‌یابد.

۲. مردم‌داری

یکی از ضرورت‌های اخلاق مسلمانی و معاشرت مکتبی، «مردم‌داری» است که «به معنای با مردم بودن، برای مردم بودن، در خدمت دیگران بودن، شریک درد و رنج و راحت و غم دیگران بودن، همراهی و همدردی و همگامی و هم‌خونی با دیگران و هر نام دیگری که بتوانی بر آن

بگذاری، اما واقعیت، همه یکی است، یعنی خود را خدمتگزار و غمخوار دیگران دیدن و دانستن». (محدثی، ۱۳۷۶: ش ۶۷).

الف: اهمیت مردم‌داری

خوش‌برخورد بودن با مردم و گشاده‌رویی، از بارزترین صفات رسول خدا (ص) بود که سهمی عمده در جذب مردم به اسلام و شیفتگی آنان به شخص پیامبر اسلام داشت؛ خداوند در باره‌ی این خصلت مردمی رسول اکرم (ص) می‌فرماید: «فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِظَ الْقَلْبُ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ» (آل‌عمران/۱۵۹). هرچند خطاب آیه به پیامبر (ص) است اما در واقع دستوری است برای امت به کسب مکارم اخلاق؛ از جمله: «۱. اجتناب از خشونت در کلام و غلظت، که موجب شود پراکندگی اشخاص را، بلکه مراعات نماید لینت در سخن را که سبب گردد تألیف قلوب را ۲. عفو و گذشت از تقصیر ۳. ظهور حسن اخلاق اتم و اکمل». (حسینی شاه‌العظیمی، ۱۳۶۳: ج ۲، ص ۲۸۵).

در ادامه می‌فرماید: «فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ» (آل‌عمران/۱۵۹). گویا که «عفو»، «استغفار» و «مشورت»، نمونه‌های دیگری از حسن خلق و رفتار مردم‌دارانه و جاذب است، چراکه نوعی اعتماد به مردم و به حساب آوردن آنان است و چنین برخوردی، عامل جاذبه شخص می‌گردد.

ب: مردم‌داری در اندیشه‌ی امام خامنه‌ای

ایشان خدمت به خلق و کسب رضایت مردم را وظیفه حاکمان جمهوری اسلامی و از اصول مردم‌سالاری دینی می‌دانند.

«رضایت‌مندی»، گستره‌ی وسیعی را شامل می‌شود که بارزترین نمودهای آن که در کلام امام خامنه‌ای بر آن‌ها تأکید شده است، عبارت‌اند از:

۱- خدمت‌گزاری به مردم

نظام سیاسی، موظف است به نیازهای مشروع مردم پاسخ گوید و کار در راه خدا و برای خدمت به مردم را سرلوحه‌ی اعمال خود قرار دهد؛ اهمیت «خدمت‌گزاری» تا بدان جا است که مقام معظم رهبری از آن به مثابه «عبادت» یاد کرده که حکومت با بسیج تمامی توانایی‌هایش در تحقق آن کوچک‌ترین کاهلی نباید روا دارد. در این زمینه ایشان می-فرمایند: «تکلیف و وظیفه مسئولان در نظام جمهوری اسلامی ایران، به‌کارگیری تمام توان برای خدمت به مردم است». (بیانات در دیدار مسئولان اداری استان مرکزی با رهبر انقلاب، ۱۳۷۹/۰۷/۲۸ -

<https://khl.ink/f/۲۴۸۶۲>

۲- خلوص در خدمت‌گزاری

در نظام اسلامی، کارگزاران، نه‌تنها مکلف به رفع نیازمندی‌های مردم هستند، بلکه افزون بر آن موظف‌اند این کار را بدون هیچ‌گونه منتی به انجام رسانند؛ به عبارت دیگر، نظامی مبتنی بر مردم‌سالاری دینی است که در آن، رسیدگی به حوایج مردم بدون منت، صورت پذیرد و چنانچه کارگزاران اسلامی در رسیدگی به احوال مردم، رعایت این اصل را نمایند، اگرچه به مشکلات مردم رسیدگی کرده‌اند، اما حقیقت مردم‌سالاری دینی را درک ننموده‌اند.

امام خامنه‌ای در این زمینه می‌فرماید: «منت نگذاشتن به مردم در قبال کارهای انجام شده، مبالغه نکردن در گزارش عملکردها، پرهیز از دادن وعده‌های بدون عمل، تلاش برای کسب رضایت مردم و خودداری از کسب رضایت صاحبان قدرت و ثروت، از جمله وظایف مهم مسئولان نظام اسلامی است». (بیانات در دیدار با کارگزاران نظام با رهبر انقلاب، ۱۳۷۹/۰۹/۱۲ -

<https://khl.ink/f/۲۴۸۶۲>

ج: مردم‌داری در سازمان آموزشی

بر اساس آموزه‌های دینی و نظرات امام خامنه‌ای مدیریت سازمان آموزشی باید الگوی کاملی از مردم‌داری و خدمت‌گزاری ارائه دهد تا کارکنان سازمان با روش مطلوب برخورد با مردم آشنا شوند؛ مدیریت سازمان او باید مقرراتی مبنی بر رعایت حقوق

ارباب رجوع وضع نماید و نحوه‌ی برخورد کارکنان و رفتار ایشان با مردم را در ارزشیابی عملکرد آن‌ها لحاظ نماید تا کارکنان سازمان آموزشی که خود نیز باید به عنوان یک الگوی اخلاقی و رفتاری در جامعه باشند، نهایت دقت و تلاش خود را در این مهم، به کارگیرند.

۳. مشورت و نظرخواهی

مشورت نه تنها یکی از دستاوردهای حیات بشری، بلکه از آموزه‌های دین و نکاتی است که در سیره‌ی بزرگان دین اسلام جایگاه ویژه‌ای داشته است؛ آیات متعددی در قرآن کریم هم گویای این موضوع است که مشورت در امور مختلف چه آن‌ها که به ظاهر کم‌اهمیت هستند و چه آن‌ها که در واقع پراهمیت، از ارکان تدبیر اسلامی و تفکر عقلایی است که قطعاً منطبق بر آموزه‌های دینی هم هست و در روایات و سیره‌ی ائمه اطهار (ع) هم می‌توان این رویکرد را دید. «مشورت از ماده «شور» است که در لغت به معنای برداشتن و استخراج عسل از کندوی زنبور عسل است». (راغب اصفهانی، ۱۳۸۱: ص ۴۷۰).

«در تعریف اصطلاحی کلمه «تشاور»، «مشاورت» و «مشورت» به معنای استخراج رأی صحیح است، این‌که آدمی در مواقعی که خودش درباره‌ی کاری رأی صحیح ندارد، به دیگران مراجعه و از عقل و تجارب آنان استفاده نماید». (طباطبایی، ۱۳۷۷: ج ۱۸، ص ۹۲).

الف: مشاوره در قرآن

«مشورت» به ویژه در امور اجتماعی و آنچه به سرنوشت جامعه مربوط است، از مهم‌ترین مسائلی است که اسلام آن را با دقت و اهمیت خاصی مطرح کرده و در منابع اسلامی و تاریخ پیشوایان بزرگ اسلام جایگاه ویژه‌ای دارد؛ چنان‌که در آیات قرآن، خداوند به پیامبر خویش دستور مشورت با مسلمانان داده و در توصیف خصوصیات مسلمانان، آن‌ها را اهل شورا در امور خویش معرفی می‌کند و می‌فرماید: «وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ» (آل عمران/ ۱۵۹).

«پیامبر اسلام (ص) برای این‌که از یک‌سو مسلمانان را به اهمیت مشورت متوجه سازد تا آن را جزء برنامه‌های اساسی زندگی خود قرار دهند و از سوی دیگر، نیروی فکر و اندیشه را در افراد

پرورش دهد، در امور عمومی مسلمانان که جنبه‌ی اجرای قوانین الهی داشت، جلسه‌ی مشاوره تشکیل می‌داد و مخصوصاً برای رأی افراد صاحب‌نظر ارزش خاصی قائل بود، چنان‌که می‌توان گفت، یکی از عوامل موفقیت پیامبر (ص) در پیشبرد اهداف اسلامی همین موضوع بود». (مکارم، ۱۳۷۴: ج ۳، ص ۱۴۲).

در امر مشورت به پیامبر (ص)، چند مطلب است: «۱. بیان مشورت؛ که در امور دنیویّه است، نه امور دینیّه. ۲. حدود مشورت. ۳. امر الهی به مشورت حضرت نبوی (ص)؛ که از مسلمات دین و عقل است؛ نه برای استفاده و استعانت به رأی و تدبیر دیگران است، بلکه به جهت تألیف قلوب و توجّه نفوس بوده». (حسینی شاه‌عبدالعظیمی، ۱۳۶۳: ج ۲، ص ۲۸۷).

ب: مشورت در اندیشه‌ی امام خامنه‌ای

مشورت در نظر ایشان امر بسیار مهمی است و علاوه بر این‌که خودشان به این اصل عمل می‌کنند بلکه به دیگران هم سفارش به این امر مهم می‌کنند.

چنان‌که می‌فرمایند: «این اهمیت مشورت دادن‌های درست و خوب و دلسوزانه را نشان می‌دهد، کسی که کسی را به کار خیری دلالت بکند، مثل خود آن کسی است که کار خیر را انجام داده است، یعنی همان اندازه که اجر و ثواب و برکات و رحمت الهی بر کننده‌ی کار خیر متوجّه می‌شود و نازل می‌شود، همان اندازه برای آن دلالت کننده و راهنمایی کننده هم وجود دارد؛ اگر در جامعه این حالت به صورت نهادی و عمیق استقرار پیدا کند خیلی جریان‌های خوب در میان مردم و در جامعه و در کشور پیش خواهد».

(امام خامنه‌ای، شرح حدیث راهنمایی و مشورت دادن به انجام کار خیر، ۱۳۹۲/۱۰/۱،

<https://khl.ink/f/۲۴۸۶۲>

ج: فواید مشورت

علاوه بر آموزه‌های قرآنی، در روایات و احادیث منقول از معصومین (ع) در خصوص مشورت کردن و انتخاب و تعیین مشاور و حدّ و حدود مشورت بیانات فراوانی

است؛ حتی حضرات معصومین (ع) در فواید مشورت نیز سخنان زیبایی فرموده‌اند که دقت در این گفتارها، راهکارهایی به دست ما می‌دهد.

در اینجا به چند مورد از آن فواید و آثار اشاره می‌شود که عبارت‌اند از: عدم پشیمانی، عدم گمراهی، پی بردن به موارد خطا، حفظ از خطر، حفظ از هلاکت.

د: ویژگی‌های مشاور

بسیاری از افراد و شخصیت‌ها، مایل هستند که برای حل مشکلات مردم طرف مشورت قرار گیرند، اما باید گفت که غالب مردم نه توان چنین کاری را دارند و نه رأی و نظرشان درست است؛ چراکه «مشاور» باید ویژگی‌های خاصی داشته باشد که بسیاری از مردم فاقد آن‌ها هستند؛ که آن ویژگی‌ها عبارت‌اند از:

ر دیف	ویژگی‌های مشاور	منبع
۱	خدا ترس باشد	شیخ صدوق، امالی، ص ۱۸۲
۲	نامش محمد یا احمد باشد	شیخ صدوق، ج ۲، ص ۲۹
۳	عادل و خردمند باشد	تمیمی آمدی، غررالحکم و دررالحکم، ج ۱، ص ۷۳۶
۴	دین‌دار و با ورع باشد	مجلسی، بحارالانوار، ج ۷۵، ص ۱۰۲
۵	دارای فکر و اندیشه باشد	همان
۶	رازنگهدار باشد	همان
۷	خیرخواه باشد	همان
۸	موردقبول عقل و قلب باشد	همان

بر اساس خصایص ویژگی‌های یادشده، مسئله انتخاب مشاور و اعتماد به مشورت-های آن و تصمیم‌گیری مبتنی بر رهنمودهای آن به این سادگی هم نیست که برخی‌ها به‌محض تخصص و یا برخی از ویژگی‌های ظاهری افراد سریع اعتماد می‌کنند و در سازمان‌ها رأی و دیدگاه آنان را حجت قلمداد می‌کنند و این نوع عملکرد و رفتار مبتنی بر اندیشه‌ی رحمانی قابل قبول نیست.

۵: مشورت در سازمان

مدیران و مسئولان سازمان‌ها از جمله سازمان‌های آموزشی، بیش از هرکس دیگری به مشورت و مشاوره نیاز دارند، بر آنان لازم است که پیش از اجرای تصمیم‌های بزرگ، با اندیشه‌ی بیشتر، نخست تمام عیوب کار را بررسی و آنگاه اقدام کنند و در این زمینه، هرگز به فکر و تصمیم خود تکیه نکنند؛ چراکه «استبداد به رأی» جز نابودی خود و دیگران چیزی به دنبال نخواهد داشت.

۶: شفاف‌سازی

شفافیت و آموزه‌های مربوط به حکمرانی خوب که به‌ویژه در عصر مدرنیته به کار گرفته شده‌اند در آموزه‌های نظری و عملی دینی بسیار مورد تأکید بوده و تأکید آن در برخی آیات قرآن و همچنین سیره‌ی پیامبر (ص) و سیره‌ی حکومتی امام علی (ع) نشان‌دهنده‌ی اهمیت مقوله‌ای مانند شفافیت است که متأسفانه به دلیل ضعف مراکز دانشگاهی و حوزوی، این تصور ایجاد شده که اسلام، قرآن و مکتب فکری اهل‌بیت (ع) در این‌باره مطلبی برای ارائه ندارند.

الف: شفاف‌سازی در قرآن

آیات متعددی دال بر آن است؛ از جمله این‌که می‌فرماید: «وَ كِتَابٌ مَّسْطُورٌ فِي رَقٍّ مَّنْشُورٍ؛ فرامین پروردگار، خط به خط نوشته شده و در صفحاتی گشوده شده است».

(طور/۳-۴) اگر آن «طور»، «طور» موسای کلیم باشد، این کتاب می‌تواند تورات اصیل باشد که به مناسبت «طور» مورد قسم قرار گرفت و اگر منظور از «طور» مطلق کوه باشد این کتاب می‌تواند قرآن کریم باشد: «إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ فِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ» (واقعه/۷۷ و ۷۸)، می‌تواند نامه اعمال باشد که «طَائِرُهُ فِي عُقْبِهِ وَ نُحْرِجُ لَهُ» (اسراء/۱۳) منها این کتاب اگر نوشته شده باشد و در جایی پیچیده باشد این سوگند، خیلی شفاف نیست؛ اما اگر در صحیفه‌ای یا پوستی است یا کاغذی است «رَقٌّ» همان صحیفه پوستی است، منشور و باز باشد محتوای آن روشن است؛ قهراً به کتاب و مضامین بلند او سوگند یاد کرده است، اگر مستور باشد معلوم نیست در این کتاب چه نوشته شده است، ولی اگر منشور باشد روشن است که مطالب حقه در آن تدوین شده است «وَ كِتَابٍ مَّسْطُورٍ فِي رَقٍّ» در صحیفه پوستی یا غیر پوستی که منشور و باز است، مطالب آن روشن است. (درس تفسیر آیت‌الله جوادی - ۱۳۹۵/۱۱/۱)

در تفسیر «کتاب مسطور»، نیز احتمالات گوناگونی داده‌اند: «بعضی آن را اشاره به «لوح محفوظ»، بعضی به «قرآن مجید»، بعضی به «نامه‌ی اعمال» و بعضی به «تورات» که بر موسی (ع) نازل شد، می‌دانند ولی به تناسب سوگندی که قبل از آن آمده، این تعبیر، یا اشاره به «تورات» است و یا همه‌ی کتب آسمانی». (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ج ۲۲، ص ۴۰۱).

ب: شفاف سازی در اندیشه‌ی امام خامنه‌ای

امام خامنه‌ای با استناد به بخشی از نامه‌ی امام علی (ع) به فرماندهان نظامی؛ که فرمود: «أَلَا وَإِنَّ لَكُمْ عِنْدِي أَلَّا أَحْتَجِزَ دُونَكُمْ بَرّاً إِلَّا فِي حَرْبٍ». (صبحی، ۱۳۷۴: ج ۱، ص ۴۲۴) به تبیین جایگاه «شفافیت» در حکومت علوی و اسلامی پرداخته و فرمودند: «این نکته‌ی بسیار مهمی است؛ این شفافیتی که حالا سر زبان‌ها است که «آقا شفاف، شفاف»، در کلام امیرالمؤمنین (ع) است؛ شفافیت را امیرالمؤمنین (ع) یاد داده؛ می‌گوید: حقّ شما بر من - یعنی حقّی که شما پیش من دارید - [این است که] هیچ رازی را از شما پنهان ندارم، هیچ حرفی را از شما پنهان نکنم، مگر در جنگ و مسائل جنگ و مسائلی که با دشمن طرف هستیم».

(بیانات درباره شفافیت مسئولین با مردم و عدم پنهان‌کاری، ۱۳۹۷/۷/۳۰، -

<https://khl.link/f/۴۰۷۴۶>

ج: شفاف‌سازی در سازمان

شفافیت سازمانی می‌تواند درجات مختلفی داشته و برای سازمان‌ها و مشاغل مختلف، معانی متفاوتی داشته باشد، اما به طور کلی به معنای «مخفی نکردن اطلاعات ارزشمند از کارمندان و زیردستان است و به معنای به اشتراک گذاشتن و مشمول ساختن کارکنان است، زیرا آن‌ها نیز به اندازه‌ی شما به وضعیت و موفقیت سازمان اهمیت می‌دهند». (دیپیم پور، ۱۳۹۷)

د: شفاف‌سازی در سازمان آموزشی

اصل شفاف‌سازی در اصول اخلاق حرفه‌ای به این معنا می‌باشد که فرد به‌طور کامل با مرزهای حیطه‌ی کاری و وظایف حرفه‌ای خود به‌طور کامل آشنا شود؛ به‌ویژه در سازمان-های آموزشی که مدیر آموزشگاه باید تمام قوانین و مقررات آموزشگاه و مسئولیت‌های هر عضو در آموزشگاه را به صورت کامل روشن و واضح بیان نماید؛ اگر این شرح وظایف و مسئولیت‌ها به‌طور مدوّن و مکتوب ارائه گردد و موارد مورد ابهام شرح داده شود، همه‌ی افراد آموزشگاه با حدود وظایف خویش و حیطه‌ی کاری خود به‌طور کامل آشنا شده و با انجام مطلوب آن وظایف، دستیابی به اهداف آموزشگاه میسر می‌گردد، حتی در مدیریت کلاس‌ها و کلاس داری نیز باید شفاف‌سازی باشد و اگر این کار انجام شد دیگر حجتی بر کسی باقی نخواهد ماند.

۵. نظارت و کنترل

هر انسان و هر سازمانی نیازمند به نظارت و کنترل و پیگیری مستمر و دقیق امور دارد؛ هیچ سازمانی بدون نظارت، نمی‌تواند به‌سوی اهداف سازمانی حرکت کند و در صورتی که این امر واقع نشود نمی‌توان انتظار داشت که کارها طبق برنامه، به‌سوی اهداف سازمانی به‌دور از اشتباه و خلل پیش‌رود.

نظارت بر کارها به معنای بی‌اعتمادی به کارکنان نیست، بلکه به این معنا است که به صورت کلی نوع آدمی نیاز به مراقبت دارد و باید اعمال و رفتار و کارهای انسان توسط ناظر یا ناظرانی مورد پیگیری قرارگیرد و انسان باید نسبت به عملکرد خود پاسخگو باشد و لازمی مسئولیت‌پذیری در هر مرتبه‌ای، پذیرش نظارت و مراقبت و پاسخ‌گویی است.

الف: نظارت و کنترل در قرآن

در خصوص نظارت و کنترل در قرآن، آیات فراوانی ذکر شده است که گاهی نظارت را در قالب نظارت فرشتگان می‌داند و می‌فرماید: «إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ». (ق/ ۱۷) «ملک که فراگیرنده‌ی اقوال و اعمال ایشانند و آن را در نامه‌ی اعمال می‌نویسند و محافظت می‌کنند و تسلیط ایشان بر حفظ اعمال و نوشتن آن، به جهت حکمتی است که مقتضی آن است و آن زیادتى لطف سبحانی باشد بر بندگان در اجتناب از سیئات و رغبت در حسنات و تأکید در حفظ و ضبط آن برای جزا و الزام حجت بر آنان در روز حساب». (حسینی، ۱۳۶۳: ج ۱۲، ص ۲۲۵).

طبق این آیه از قرآن کریم، لازم است در نظارت و بازرسی و کنترل امور، با توجه به شرایط و موقعیت و مکان، از روش‌های گوناگونی استفاده شود و هم‌چنین با توجه به آیه‌ی شریفه‌ی مذکور، نظارت باید همه‌جانبه و به‌طور دقیق و کامل انجام گیرد تا بتوان به آن استناد کرد و اعتبار و ارزش داشته باشد.

یا نظارت را در قالب خودکنترلی می‌داند؛ هرچند در قرآن کریم واژه‌ی صریحی، دلالت بر خودکنترلی وجود ندارد اما آیاتی که در خصوص قلب و نفس تبیین شده‌اند در سیاق خود بر این امر دلالت دارند؛ چنان‌که خدا در این خصوص می‌فرماید: «قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهُ وَ قَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهُ». (شمس، ۹-۱۰) «تزکیه‌ی نفس به این است که از تمام پلیدی‌ها پاک کند نفس خود را؛ از عقاید فاسده و مذاهب باطله و طرق ضالّه و از اخلاق رذیله دوری کند و متخلّق شود به جمیع صفات پسندیده و ملکات حسنه و از اعمال سیئه و افعال قبیحه و معاصی الهیه بپرهیزد و از آنچه خداوند حرام کرده یا ترک واجبات مثل نماز که

مضارّ معاصی بسیار است، دوری کند، لذا در ادامه می‌فرماید: «وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا»؛ خبیث را تفسیر کردند به خمولی نفس و خفت نفس و ضلالت نفس و هلاکت نفس و خست نفس و «دس» آلوده کردن نفس است به این عیوب و مضارّ و اخفای آن و ادخال خبائث در آن نفسی که این‌که همه‌ی فضایل باید داشته باشد، آلوده به این همه خبائث بشود». (طیب، ۱۳۷۸: ج ۱۸، ص ۱۳۱)

هم‌چنین خداوند در خصوص نظارت بیرونی در قالب امر به معروف و نهی از منکر می‌فرماید: «وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ». (آل عمران/۱۰۴) طبق این آیه از قرآن کریم، باید همواره گروهی جهت نظارت بر امور، در سازمان‌ها باشند که ضمن دانستن اهداف سازمانی بر رفتارهای فردی و سازمانی افراد دقت نمایند تا هرکجا مغایرتی با آن دیدند، تذکر دهند.

هم‌چنین در خصوص نظارت عمومی می‌فرماید: «وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ». (بقره/۱۴۳) قمی (ره) فرموده: «مراد از اُمّت ائمه (ع) است و وسط عدل است که واسطه بین پیغمبر و مردم است. فیض (ره) فرموده: خطاب مخصوص به معصومین (ع) است و موقع گواهی روز قیامت است و در کافی و عیاشی از حضرت باقر (ع) نقل نموده است که ماییم اُمّت وسط و ماییم گواهان خدا بر خلق و حجج خداوند در زمین و آسمان». (ثقفی تهرانی، ۱۳۹۸ ق: ج ۱، ص ۱۸۵).

ب: نظارت و کنترل در اندیشه‌ی امام خامنه‌ای

امام خامنه‌ای در راستای فرامین الهی در خصوص نظارت و کنترل عمومی و سازمانی، سفارش‌های زیادی دارند و نظارت و کنترل در نظر ایشان دارای جایگاه مهم و رفیعی است که در بیاناتشان و در سفارشات شأن به مسئولین امر، به نظارت و کنترل تأکید فراوان دارند؛ چنان‌که می‌فرماید: «گاهی اوقات یک فرد معمولی نامطلوب در یک دستگاه مانع از اجرای سیاست قطعی و ابلاغ‌شده آن دستگاه می‌شود و حل این‌گونه مسائل فقط در

گرو نظارت شما بر دستگاه اداری تحت مدیریتتان است». (بیانات در دیدار با اعضای هیئت دولت وقت، ۶/۵/ ۱۳۸۰ - <https://khl.ink/f/۳۰۷۹>).

و در مورد توجه و ترتیب اثر دادن به گزارش‌های رسیده از دیگران به مسئولین و مدیران اجرایی، می‌فرمایند: «شما باید به گزارش‌هایی که از کارکنان دستگاه اداری به دستتان می‌رسد ترتیب اثر بدهید و هر مدیر، ضمن این‌که باید مجموعه‌ی تحت مدیریت خود را حمایت کند، به گزارش‌های واصله در مورد کارکنانش اهمیت بدهد و با تخلفات به طور جدی برخورد کند». (بیانات در دیدار با اعضای هیئت دولت وقت، ۶/۵/ ۱۳۸۰ - <https://khl.ink/f/۳۰۷۹>).

ج: نظارت و کنترل در سازمان

نظارت و کنترل، ضامن حرکت سازمان در مسیر اهداف تعیین‌شده و در نتیجه تضمین‌کننده‌ی بقا و تکامل آن است، به همین دلیل سازمان‌ها اقدام به طراحی ساختارهای نظارتی می‌کنند تا از انحراف سازمان و زیرمجموعه‌های آن و در نتیجه دور افتادن از اهداف تعیین‌شده پیشگیری نمایند و در ضمن از درستی حرکت همه‌ی عوامل سازمان در جهت دستیابی به اهداف موردنظر اطمینان حاصل نمایند.

در مدیریت اسلامی هم سفارشات فراوانی به کنترل و نظارت شده است، از جمله حضرت علی (ع) در زمینه‌ی نظارت و مراقبت بر اعمال و رفتار کارگزاران و کارکنان تحت مدیریت خود بسیار دقیق و هوشیارانه عمل می‌کردند و به کارگزاران ارشد خویش، دستور اکید می‌دادند که افراد تحت سرپرستی خود را به دقت زیر نظر داشته و مراقب اعمال و رفتار آنان باشند؛ ایشان در نامه‌ی معروف خود به مالک اشتر می‌نویسند: «ثُمَّ تَقَقَّدْ أَعْمَالَهُمْ وَ ابْعَثِ الْغُبُونَ مِنْ أَهْلِ الصَّدَقِ وَالْوَفَاءِ عَلَيْهِمْ فَإِنَّ تَعَاهُكَ فَيَالَسَّرَ لَأُمُورِهِمْ حَدَوْهُ لَهُمْ عَلَى اسْتِعْمَالِ الْأَمَانَةِ وَ الرَّفْقِ بِالرَّعِيَّةِ». (دشقی، ۱۳۸۲: ج ۱، ص ۲۹۶).

د: نظارت و کنترل در سازمان‌های آموزشی

اگر نظارت به صورت کامل و درست انجام شود، موجب پاسداشت حریم و حرمت کارکنان آموزشگاه و رشد و تعالی آنان و پیشبرد و پیشرفت صحیح کار آنان در جهت اهداف تعیین شده می‌شود و عامل مهمی در حفظ مناسبات اداری می‌باشد و این نتایج را به دنبال خواهد داشت: توجه به فعالیت و زحمات کارکنان، پیگیری نحوه‌ی انجام کارها، پی بردن به ضعف‌های کار کارکنان، اصلاح ضعف‌های شناخته شده.

۶. آموزش مستمر و مداوم

آدمی به سبب دانش و معارفی که به تعلیم الهی آموخته، شرافت یافته است و مستحق سجده‌ی همه‌ی کائنات از فرشتگان قرار گرفته است، زیرا تنها انسان است که به علم و دانش اسمای الهی و تعلیم مستقیم خداوندی توانسته است ظرفیت‌ها و توانمندی‌های خود را به‌طور کامل بروز و ظهور دهد و به خلاقیت الهی دست یابد و به‌عنوان واسطه در فیض عمل کند و نقش پروردگاری در طول را به‌عنوان ولایت به عهده گیرد، این نقش تنها به سبب دانشی است که آموخته است، از اینجا است که اهمیت و ارزش تعلّم و نیز تعلیم دانسته می‌شود.

الف: آموزش مستمر در قرآن

اهمیت علم و دانش در اسلام به قدری است که اولین کلمه‌ای که خداوند متعال بر پیامبر اکرم (ص) نازل فرمود: «اقرأ!» (بخوان!) بوده است، البته اسلام تنها دانشی را علم می‌نامد که جهت توحیدی داشته و بر خوف و خشیت او بیفزاید، لذا قرآن کریم می‌فرماید: «إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ». (فاطر/۲۸).

بنابراین تفاوت عمده‌ی اسلام با مکاتب بشری در تعریف علم این است که اسلام علم را به‌عنوان یک واژه‌ی مقدس در جهت رشد، تعالی و سعادت بشر به خدمت می‌گیرد و لذا جهت‌گیری الهی را در آن شرط می‌داند و مطلق دانستن را، علم نمی‌شمارد؛ از این رو اسلام، «الْعِلْمُ نَوْرٌ يَقْدِفُهُ اللَّهُ فِي قَلْبٍ مَنْ يَشَاءُ؛ علم را نوری می‌داند که خدا در قلب بندگان قرار می‌دهد». (منسوب به جعفر بن محمد (ع)، ۱۳۶۰: ص ۱۶).

حدیث مشهور نبوی «اَطْلُبُوا الْعِلْمَ مِنَ الْمَهْدِ إِلَى اللَّحْدِ» (نصیرالدین طوسی، ۱۴۱۶ ق: ص ۱۱۲) مرز سن را درمی‌نوردد و پایانی برای آموزش جز پایان حیات در نظر نمی‌گیرد. پیامبر گرامی اسلام (ص) از همان ابتدا تمامی اقشار جامعه را با ندای «اَطْلُبُوا الْعِلْمَ» به یادگیری مداوم علم توصیه کرده است و محدودی زمانی یادگیری را از گهواره تا گور می‌دانند که این خود از اهمیت فوق‌العاده مطالعه و یادگیری مستمر در دین اسلام حکایت دارد، هم‌چنین در قرآن آیات متعددی در تمجید عالمان و مذمت جاهلان نازل شده است که از جمله آن‌ها می‌توان به آیات ۵۵۱ سوره توبه، ۵۱۱ سوره زمر، ۳ سوره عنکبوت، ۱۷ سوره فاطر، ۱۱ سوره قلم، ۵۱ سوره جمعه، ۱ سوره انفال، ۱۷ سوره انعام، ۱۱ سوره غافر و ۱۷ سوره بقره اشاره کرد.

ب: آموزش مداوم در اندیشه‌ی امام خامنه‌ای

ایشان تأکیدات فراوانی نسبت به دست‌اندرکاران امر آموزش و پرورش داشتند و دارند؛ چنان‌که می‌فرمایند: «یکی از مسائل ارزشمند و کارساز در زندگی بشر، علم و آگاهی است. علم، افزون بر این‌که وسیله‌ای است برای بهتر زیستن و برای خوب از عهده‌ی مسئولیت برآمدن، به‌خودی‌خود نیز مطلوب بشر است».

(بیانات در اجتماع زنان خوزستان - ۱۳۷۵/۱۲/۲۰، <https://khl.ink/f/۷۲۸۴>).

رهبر انقلاب در مورد پیش‌گامی اسلام در دانش و علم‌آموزی و مبارزه با جهل، می‌فرماید: «آن وقتی که در دنیا خبری از علم و سواد و درس‌ومشق و نشانه‌های تعلیم و تعلم وجود نداشت، اسلام و قرآن ما با «اقرأ» (علق/۱) شروع کرد و به قلم و نوشته سوگند خورد و در صدر اسلام، مبارزه‌ی با بی‌سوادی بود، البته بعد ما رجعت کردیم، مسلمانان تنبلی کردند و کار ما به اینجا رسید».

(بیانات در دیدار مسئولان دفاتر نهضت سوادآموزی و مسئولان شهربانی، ۱۳۶۹/۷/۴ -

<https://khl.ink/f/۲۳۵۸>

ایشان بر اساس آموزه‌های دینی، علم‌آموزی و آموزش را بسیار مهم دانسته و تنبلی و عدم استمرار در این مسیر را باعث رجعت به جامعه‌ی امّی قبل از اسلام می‌دانند.

ج: آموزش مداوم در سازمان آموزشی

چالشی که انسان امروزی با آن روبرو است، پدیده‌ای است که از آن تحت عنوان «انفجار اطلاعات» نام برده می‌شود. صرف‌نظر از بیان ابعاد این تحولات، نتیجه‌ی آن، طرح دو پرسش اساسی است: نخست این‌که آثار این تحولات و دگرگونی‌ها بر نظام آموزشی چیست؟

دوم این‌که نظام آموزشی چگونه با این چالش باید روبرو شود؟ در پاسخ به پرسش اول، سه اثر عمده‌ی قابل ذکر است:

۱- انباشت بیش از حد دانایی

۲- پدیده ناهم‌زمانی

۳- نامناسب بودن. (کینگ، ۱۳۷۴: ص ۲۴۸).

اما در پاسخ به پرسش دوم، نظام آموزشی دو راه دارد، یا باید خود را از تغییرات دور نگهدارد یا باید بتواند دانش‌آموزان را برای مقابله و مواجهه با تغییرات مهیا و مجهز کند؛ راه حل نخست نه منطقی و نه امکان‌پذیر است؛ به بیان دیگر «دنیای آینده به افراد کم‌سواد یا بی‌سواد نیاز ندارد که کارهای تکراری انجام دهند، به افرادی نیازمند است که بتوانند به داوری‌های مهم و دقیق دست بزنند و راه خویش را در محیط‌های تازه پیدا کنند و بتوانند روابط جدید را در واقعیتی که در حال تغییر است، تمیز و تشخیص دهند». (تافلر، ۱۳۷۲: ص ۴۲۳).

ازاین‌رو مفهوم «یادگیری در طول زندگی» به‌عنوان یکی از کلیدهای ورود به دنیای علم و تکنولوژی تلقی شده است که نیل به آن مستلزم راه‌کارها و عملی کردن آن است.

د: راه‌کارهای توسعه آموزش مداوم

اهم راه‌کارهایی که می‌تواند، یادگیری مداوم را در نظام آموزشی توسعه و تعمیق بخشد، عبارت‌اند از:

- ۱- گذر از «یاددهی» به «یادگیری». (تافلر، ۱۳۷۲: ص ۴۳۰)
- ۲- تحوّل در روش‌های تدریس. (پورشافعی، ۱۳۸۶: مجله پژوهش‌گران، ش ۱۲ و ۱۳)
- ۳- تقویت انگیزه‌های دانش‌آموزان در جریان یادگیری. (کانل، ۱۳۸۶: ص ۱۷۲).
- ۴- تقویت یادگیری مشارکتی. (کانل، ۱۳۸۶: ص ۱۷۲).
- ۵- رشد خلاقیت در فرآیند یادگیری. (کانل، ۱۳۸۶: ص ۱۷۲).
- ۶- توجّه به آموزش کارکنان سازمان به‌ویژه معلّمان. (نفیسی، ۱۳۷۶: ص ۴۸).
- ۷- تحوّل در سازمان‌دهی برنامه‌های درسی. (مایرز، ۱۳۷۴: ص ۱۵۰).
- ۸- تنوع‌بخشی به منابع مورد مطالعه‌ی دانش‌آموزان. (مهر محمدی، ۱۳۷۴: ص ۱۲).

۷. مهارت و تخصص

مهم‌ترین نکته در علم مدیریت این است که مدیران، اغلب نیازمند شناخت مهارت‌های مدیریتی هستند تا زمینه‌ی مناسب برای کارآمد شدن آن‌ها فراهم آید، مشهورترین نظریه‌ها در مورد کارآمدی مدیریت به این امر ختم می‌شود که مدیر کارآمد باید در سه مهارت خُبره باشد: «۱-مهارت‌های انسانی ۲-مهارت‌های ادراکی ۳-مهارت‌های فنی». (خیرمند، همکاران، ۱۳۹۱: دوره ۲۵، ش ۳).

الف: مهارت و تخصص در قرآن

۱. مهارت انسانی

«مهارت انسانی در چگونگی ارتباط برقرار کردن با افراد و یا به عبارتی به چگونگی ارتباط با اشخاص یا همان مهارت ارتباطی برمی‌گردد». (ربیعی، علی و همکاران، زمستان ۱۳۹۴: ص ۵۷)

مدیر با برقراری روابط انسانی مطلوب، پایه‌های مدیریت خود را انسجام می‌بخشد،

چنان‌که خداوند در قرآن به مهارت انسانی اشاره نموده است و می‌فرماید: «وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَىٰ». (مائده/۲) و در جای دیگر از قرآن می‌فرماید: «لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ». (توبه/۱۲۸).

مهارت انسانی به چگونگی ارتباط برقرار کردن با افراد تعریف شده و ما در این قسمت سعی داریم به مهارت‌های ارتباطی نیز اشاره‌ای داشته باشیم: «گوش شنوا به‌عنوان زیربنای مهارت ارتباطی است؛ شنود مؤثر، مهارت ارتباطی بسیار مهم و فوق‌العاده دشواری است». (رضائیان، ۱۴۰۱: ص ۲۴).

آفریدگار جهان و جهانیان درباره‌ی کافران می‌فرماید: «وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ فَأَعْرَفُوا بِذَنبِهِمْ فَسُحْقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ». (ملک/۱۰ و ۱۱).

بررسی سیره‌ی پیامبران در قرآن، استفاده از این مهارت کلیدی را توسط پیامبران (ع) به‌عنوان راهبردی به منظور برقراری ارتباط مؤثر با مخاطبان نشان می‌دهد.

در این قسمت قصد داریم تا به بعضی از مهارت‌های ارتباط کلامی میان فردی به - عنوان زیربنای مهارت انسانی از منظر قرآن اشاره نماییم؛ «هرگز در سه کار نیک، سستی بر خود روا مدار؛ اندیشه‌ی نیک، گفتار نیک و کردار نیک». (آل رسول، ۱۳۹۸: ش ۸، صص ۱۱-۳۱).

قرآن کریم در آیاتی به سلام کردن در آغاز و پایان مکالمه توصیه نموده و از سلام به عنوان یک واژه‌ی مثبت و آرامش‌دهنده در ارتباط کلامی میان فردی به نیکی یاد نموده است: «وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ». (انعام/۵۴).

«از عوامل مهم ارتباط مؤثر و نفوذ در مخاطب، کسب اعتماد او به گفتار و انگیزه‌ی گوینده است که میان افزایش عناصر اعتمادآفرین با افزایش پذیرش مخاطب، رابطه‌ی مستقیمی وجود دارد». (پاکزاد، ۱۳۸۹: نشریه معارف، ش ۸۱).

از دیدگاه قرآن کریم، ارتباطی سالم است که بر پایه‌ی تکریم شخصیت و عزت‌نفس و احترام متقابل افراد انسانی صورت گیرد. چنان‌که خداوند در این زمینه می‌فرماید: «وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ». (انعام/۱۸).

گوینده بایستی به سطح فهم و خرد مخاطب توجه داشته باشد چه آن‌که عدم توجه به این اصل، گوینده را از مقصود خویش که همان رساندن پیام به مخاطب است بازمی‌دارد. بر اساس همین اصل محوری، پیام‌آوران در مرحله‌ی نخست به زبان قوم خویش سخن می‌گفتند: «وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ». (ابراهیم/۴).

۲- مهارت ادراکی

یکی دیگر از مهارت‌های مورد نیاز مدیریت که اسلام هم روی آن تأکید دارد، مهارت ادراکی است و «مهارت‌های ادراکی، به توانایی ذهنی برای درک، تجزیه و تحلیل پیچیدگی‌های سازمان و فهم همه‌ی عناصر و اجزای تشکیل‌دهنده کار و فعالیت سازمانی به صورت یک کل واحد (نظام یا سیستم) و به عبارت دیگر، توانایی درک و تشخیص این که کارکردهای گوناگون سازمان به یکدیگر وابسته بوده و تغییر در هریک از بخش‌ها، الزاماً بخش‌های دیگر را تحت تأثیر قرار می‌دهد، گفته می‌شود». (ربیع، علی و همکاران، زمستان ۱۳۹۴: ص ۶۷)

در باب مهارت ادراکی، خداوند می‌فرماید: «وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ». (آل عمران/۱۵۹) طبق این آیه‌ی شریفه برای یک تصمیم‌گیری ایده‌آل که همه‌ی اجزای مهارت ادراکی «شامل تفکر نظام‌مند، ادراک و تصمیم‌گیری». (خیرمند، همکاران، ۱۳۹۱: دوره ۲۵، ش ۳) در آن لحاظ شده باشد؛ سه مرحله مهم و اساسی نیاز دارد که بدون آن‌ها نمی‌توان یک تصمیم درست و منطقی را اتخاذ کرد.

۱. مشورت با افراد شایسته

۲. به کارگرفتن تصمیم منطقی

۳. توکل به خداوند متعال

۳- مهارت فنی

یکی دیگر از مهارت‌های لازم در هر مدیریتی، مهارت فنی است؛ یعنی مدیر آشنا به آن فن و حرفه باشد؛ چنان‌که آمده است: «مهارت‌های فنی، به توانایی بکار بردن فنون،

وسایل و ابزار مورد نیاز برای انجام وظایف خاصی که از راه تجربه و آموزش به دست آمده باشد، اطلاق می‌شود؛ چنین دانش‌هایی ممکن است شامل کار کردن با تجهیزات، نگهداری از ابزار، حسابداری، کار با رایانه، بهره‌گیری از فنون، بازاریابی و تبلیغات باشد). (ربیع، علی و همکاران، زمستان ۱۳۹۴: ص ۶۹)

مهارت فنی درگاهی و علم مدیراست، ضرورت آموزش مهارت فنی را می‌توان در راستای اهمیت علم‌آموزی از دید نظام اسلامی مطرح کرد تا آنجا که خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ» (زمر/۹).

ب: مهارت و تخصص در اندیشه‌ی امام خامنه‌ای

داشتن مهارت و تخصص یکی از نیازهای لازم هر کار و مدیریتی است؛ چنان‌که امام خامنه‌ای «توجه به «مهارت افزایی و کارآمدی نسل جوان» را یکی از دیگر اولویت‌های آموزش و پرورش برشمردند». (بیانات در دیدار معلمان و فرهنگیان با رهبر انقلاب، ۱۳/۲/۱۳۹۵ - <https://khl.ink/f/۳۲۹۵۴>).

در جای دیگر می‌فرمایند: «یک مسئله‌ی هم مسئله‌ی مهارت‌آموزی است که من قبلاً هم روی این تکیه کرده‌ام؛ یعنی یافته‌های علمی را در عمل پیاده کردن و تحقق دادن و این را به دانش‌آموز و جوان و دانشجو یاد دادن؛ یعنی از دبیرستان باید شروع بشود، از مدرسه باید شروع بشود». (بیانات در دیدار معلمان و فرهنگیان، ۱۱/۲/۱۳۹۸ - <https://khl.ink/f/۴۲۴۱۰>).

ج: مهارت و تخصص در سازمان آموزشی

کارکنان سازمان‌های اداری بر اساس شناخت درست از توانایی‌ها و صلاحیت‌هایشان انتخاب شوند و کسی که بدون دانش و آگاهی بر پستی گمارده شود و کاری را انجام دهد، امکان خطا و اشتباهش بیشتر از انجام درست آن کار است؛ بنابراین اگر با معیارهای درست بر مبنای شایسته‌سالاری و مهارت و تخصص انتخاب و گزینش افراد صورت پذیرد؛ بستری مناسب برای شکل‌گیری اخلاق اداری و پایداری و دوام آن فراهم می‌شود؛ چنان‌که

خداوند در خصوص انتصاب مدیریت حضرت یوسف (ع) بر خزانهداری مصر می‌فرماید:
«قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ». (یوسف/۵۵).

مدیریت یک سازمان آموزشی به دلیل مسئولیت سنگینی که در قبال جامعه و افراد آن‌ها بر عهده دارد باید در انتخاب کارکنان خود، نهایت دقت و توجه را داشته باشد، بالأخص کادر آموزشی سازمان که با دانش آموزان سروکار دارند و باید به آن‌ها آموزش‌های لازم علمی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی و... را در مورد زندگی آینده با انتخاب اهدافی درست بدهند.

نتیجه

آموزش در زمینه‌های عقیدتی و سیاسی و فرهنگی، اثر مستقیم در پذیرش عقاید حقیقی و مبنایی و سیاست صحیح دینی را دارد و در نیروهای مسلح، مدیریت کیفیت و کمیت آموزش‌ها بر اساس آموزه‌های قرآنی با تأکید بر دیدگاه‌های امام خامنه‌ای، بسیار لازم است که در این تحقیق سعی شده است؛ اصول مدیریت آموزش عقیدتی سیاسی از منظر قرآن با تأکید بر اندیشه‌های امام خامنه‌ای؛ تجزیه و تحلیل شود که به چند اصل مهم بر اساس آموزه‌های قرآنی با تأکید بر دیدگاه‌های امام خامنه‌ای پرداخته شده از جمله: اصل حاکمیت قانون که از دیدگاه قرآن جایگاه بسیار ویژه‌ای دارد و امام خامنه‌ای تحقق عدالت را منوط به استقرار قانون می‌داند. اصل دیگر، اصل مردم‌داری است که یکی از ضرورت‌های اخلاق مسلمانی و معاشرت مکتبی می‌باشد و امام خامنه‌ای رعایت این اصل را وظیفه‌ی حاکمان جمهوری اسلامی و از اصول مردم‌سالاری دینی می‌دانند.

اصل بعدی اصل مشورت است که یکی از دستاوردهای حیات بشری است و مشورت در نظر امام خامنه‌ای امر بسیار مهمی است و علاوه بر این که خودشان به این اصل عمل می‌کنند بلکه به دیگران هم سفارش به این امر مهم می‌کنند.

یکی دیگر از اصول مدیریت آموزش عقیدتی سیاسی اصل شفاف‌سازی است که در آموزه‌های نظری و عملی دینی بسیار مورد تأکید بوده و امام خامنه‌ای در بیاناتشان به تبیین جایگاه «شفافیت» در حکومت علوی و اسلامی پرداختند.

اصل نظارت و کنترل یکی دیگر از اصول است که هیچ سازمانی بدون آن، نمی‌تواند به سوی اهداف سازمانی حرکت کند و امام خامنه‌ای در راستای فرامین در خصوص نظارت و کنترل عمومی و سازمانی سفارشات زیادی دارند و نظارت و کنترل در نظر ایشان دارای جایگاه مهم و رفیعی است.

یکی دیگر از اصول مهم آموزش عقیدتی سیاسی اصل آموزش مستمر و مداوم است که بر اساس آموزه‌های قرآنی و نبوی مرز و سنّ نمی‌شناسد و پایانی برای آموزش جز پایان حیات در نظر نمی‌گیرد.

آخرین اصل، اصل به‌کارگیری مهارت و تخصص است که گفتیم؛ مدیر کارآمد باید در چند مهارت خُبره باشد: ۱- مهارت‌های انسانی ۲- مهارت‌های ادراکی ۳- مهارت‌های فنی و در آیات به این‌گونه مهارت‌ها اشاره شده است و امام خامنه‌ای توجّه به «مهارت‌افزایی و کارآمدی نسل جوان» را یکی از دیگر اولویت‌های آموزش و پرورش برشمردند.

منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه

۱. ابراهیمی، محمدعلی، قانون‌گرایی در نهج البلاغه، مجله پژوهش‌نامه فقهی (فقه پژوهان)، ش ۲، ۱۳۸۶ ش.
۲. آل‌رسول، سوسن، شیرزاد راد جلالی، فاطمه، کردار نیک و گفتار نیک از نظرگاه اسلام و زرتشت، فصلنامه مطالعات قرآنی، ش ۲، صص ۱۱-۳۱، ۱۳۹۰ ش.
۳. پاکزاد، عبدالعلی، مهارت ارتباط کلامی میان فردی در قرآن، نشریه معارف، ش ۸۰، ۱۳۹۰ ش.
۴. پورشافعی، هادی، یادگیری مداوم راهبرد پایدار آموزش و پرورش، مجله پژوهش-گران، ش ۱۲ و ۱۳، ۱۳۸۶ ش.
۵. تافلر، الوین، شوک آینده، کامرانی، حشمت‌الله، تهران، آسیم، فرهنگ نشر نو، ۱۳۹۳.
۶. تیمیمی آمدی، عبدالواحد، غررالحکم و دررالحکم، محمد رحمتی شهرضا، قم، صبح پیروزی، ۱۳۹۲.
۷. ثقفی تهرانی، محمد، تفسیر روان جاوید، تهران، انتشارات برهان، ۱۳۹۸.
۸. حسینی بیرجندی، سید مهدی، مشاوره و راهنمایی در تعلیم و تربیت اسلامی، ۱۳۶۴.
۹. حسینی شاه‌عبدالعظیمی، حسین، تفسیر اثنی عشری، تهران، انتشارات میقات، ۱۳۶۳.
۱۰. حسینی، افضل السادات، ماهیت خلاقیت و شیوه‌های پرورش آن، مشهد، نشر آستان قدس رضوی، ۱۳۸۱.
۱۱. خیرمند، مرضیه، حسین لطفی و اکبر اعتباریان، «بررسی رابطه بین مهارت‌های مدیریتی مدیران شعب بانک کشاورزی استان اصفهان با میزان کارایی شعب»، فرایند مدیریت توسعه، نشریه فرایند مدیریت و توسعه، ش ۳، ۱۳۹۱.
۱۲. دهخدا، علی‌اکبر، لغتنامه دهخدا، تهران، موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه، ۱۳۷۷.

۱۳. دیهیم پور، مهدی، میانداری، کمال، بررسی نقش شفافیت سازمانی در توسعه‌ی سرمایه‌ی اجتماعی، دانشگاه پیام نور، ش ۲، صص ۲۸۳-۳۰۷، ۱۳۹۷ ش.
۱۴. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ القرآن، تهران، الحوراء، ۱۳۸۱.
۱۵. ربیعی، علی و همکاران، نقش مهارت‌های سه‌گانه مدیریتی در سازمان از نگاه قرآن کریم، فصلنامه مطالعات قرآنی، ش ۲۴، ۱۳۹۴ ش.
۱۶. رضائیان، علی، مبانی سازمان و مدیریت، تهران، انتشارات سمت، ۱۴۰۱.
۱۷. سیدجوادین، سید رضا، مبانی سازمان و مدیریت، تهران، نشر نگاه دانش، ۱۳۸۶.
۱۸. شهیدی، سید جعفر، نهج البلاغه، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۹.
۱۹. شیخ صدوق، محمد بن علی، عیون اخبار الرضا، محمد صالح روغنی قزوینی، قم، کتاب جمکران وابسته به مسجد مقدس، ۱۳۹۳.
۲۰. صالح، صبحی، نهج البلاغه، قم، انوار الهدی، ۱۳۸۹.
۲۱. طباطبائی، سید محمدحسین، تفسیر المیزان، موسوی همدانی، سید محمدباقر، قم، انتشارات اسلامی، ۱۳۷۸.
۲۲. طیب، سید عبدالحسین، اطبیب البیان فی تفسیر القرآن، تهران، انتشارات اسلام، ۱۳۷۸.
۲۳. علاقه‌بند، علی، مقدمات مدیریت آموزشی، تهران، بعثت، ۱۳۷۴.
۲۴. عمید، حسن، فرهنگ عمید، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۱.
۲۵. عینی پناه، اعظم، بررسی اصول مدیریت آموزش از دیدگاه مدیریت علوی با تأکید بر نهج البلاغه، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۹۴.
۲۶. فیومی، احمد بن محمد، المصباح المنیر، تهران، طلعه نور، ۱۳۹۶.
۲۷. کانل، ف. افشار، حسن، تاریخ آموزش و پرورش در قرن بیستم، تهران، نشر مرکز، ۱۳۸۶.
۲۸. کینگ، الکساندر و برتراند شنایدر، شهیندخت خوارزمی، نخستین انقلاب جهانی، تهران، احیاء کتاب، ۱۳۷۴.

۲۹. گوتک، جرال د ال، پاکسرشت، محمدجعفر، مکاتب فلسفی و آرای تربیتی، تهران، نشر سمت، ۱۳۸۲.
۳۰. میرز، چت، خدایاراییلی، آموزش تفکر انتقادی، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۷۴.
۳۱. مجلسی، محمدتقی، بحارالانوار، قم، الاسلامیه، ۱۳۸۶.
۳۲. محجوبی، نادره، مطالعه تطبیقی دیدگاه حضرت امیر (ع) در نهج البلاغه و کنفوسیوس راجع به مدیریت آموزشی، کرج، دانشگاه پیام نور، ۱۳۹۸.
۳۳. مکارم شیرازی، ناصر و دیگران، تفسیر نمونه، دار الکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۵۳.
۳۴. منسوب به جعفر بن محمد (ع)، مصباح الشریعه، حسن مصطفوی، تهران، مرکز نشر آثار علامه مصطفوی، ۱۳۸۳.
۳۵. مهر محمدی، محمود، آموزش و پرورش، راه آینده، فصلنامه تعلیم و تربیت، ش پیاپی ۲۳-۲۲، ۱۳۷۴ ش
۳۶. میر کمالی، سید محمد، رهبری و مدیریت آموزشی، تهران، نشر سیطرون، ۱۳۹۳.
۳۷. نصیرالدین طوسی، محمد بن محمد، آداب المتعلمین، محقق، حسینی جلالی، سید محمدرضا، شیراز، کتابخانه مدرسه علمیه امام عصر (عج)، ۱۴۱۶.
۳۸. نفیسی، عبدالحسین، آموزش و پرورش ایران ۱۴۰۰ (مجموعه اول)، تهران، پژوهشکده تعلیم و تربیت، ۱۳۷۷.
۳۹. ویسی، غلامرضا، پژوهشی در امکان‌سنجی آموزش‌های غیرحضوری عقیدتی سیاسی، مجله حصون، ش ۱۷، ۱۳۸۷.

Bibliography

Quran Karim (The Noble Quran).

Nahj al-Balaghah (The Peak of Eloquence)

۱. Aiyini Panah, Azam, *Barrasi-ye Osoul-e Modiriyat-e Amoozesh az Didgah-e Modiriyat-e Alavi ba Ta'kid bar Nahj al-Balagheh (Examining the Principles of Educational Management from the Perspective of Alavi Management with Emphasis on Nahj al-Balagha)*, Tehran: Islamic Azad University, ۱۳۹۴ SH (۲۰۱۵ CE).
۲. Al-e Rasul, Sosan; Shirzad Rad Jalali, Fatemeh, "*Kerdar-e Nik va Gofar-e Nik az Nazargah-e Eslam va Zartosht*" (*Good Deeds and Good Words from the Perspective of Islam and Zoroastrianism*), Quranic Studies Quarterly, No. ۲, pp. ۱۱-۳۱, ۱۳۹۰ SH (۲۰۱۱ CE).
۳. Aleqaband, Ali, *Moqaddamat-e Modiriyat-e Amoozeshi (Fundamentals of Educational Management)*, Tehran: Be'sat Publications, ۱۳۷۴ SH (۱۹۹۵ CE).
۴. Amid, Hassan, *Farhang-e Amid (Amid Dictionary)*, Tehran: Amir Kabir Publications, ۱۳۷۱ SH (۱۹۹۲ CE).
۵. Connell, F.; Afshar, Hassan, *Tarikh-e Amoozesh va Parvaresh dar Qarn-e Bistom (The History of Education in the ۲۰th Century)*, Tehran: Markaz Publications, ۱۳۸۶ SH (۲۰۰۷ CE).
۶. Dehim Pour, Mahdi; Miyandari, Kamal, "*Barrasi Naqsh-e Shaffafiyat-e Sazmani dar Tose'e-ye Sarmayeh-ye Ejtemai*" (*Examining the Role of Organizational Transparency in Developing Social Capital*), Payam Noor University Journal, No. ۲, pp. ۲۸۳-۳۰۷, ۱۳۹۷ SH (۲۰۱۸ CE).

۷. Dehkhoda, Ali Akbar, *Loghatnameh-ye Dehkhoda (Dehkhoda Lexicon)*, Tehran: University Press Institute, ۱۳۷۷ SH (۱۹۹۸ CE).
۸. Ebrahimi, Mohammad Ali, "*Qanun-gerayi dar Nahj al-Balagheh*" (*Adherence to Law in Nahj al-Balagha*), Journal of Fiqh Studies (Fiqh Pajooahan), No. ۲, ۱۳۸۶ SH (۲۰۰۷ CE).
۹. Fayoumi, Ahmad bin Mohammad, *Al-Misbah al-Munir (The Illuminating Lamp)*, Tehran: Tale'e Noor Publications, ۱۳۹۶ SH (۲۰۱۷ CE).
۱۰. Gutek, Gerald L.; Pak Saresht, Mohammad Jafar, *Makatib-e Falsafi va Ara-ye Tarbiyyati (Philosophical Schools and Educational Opinions)*, Tehran: SAMT Publications, ۱۳۸۲ SH (۲۰۰۳ CE).
۱۱. Hosseini Birjandi, Seyyed Mahdi, *Mashavereh va Rahnami dar Ta'lim va Tarbiat-e Eslami (Counseling and Guidance in Islamic Education)*, ۱۳۶۴ SH (۱۹۸۵ CE).
۱۲. Hosseini Shah Abdolazimi, Hossein, *Tafsir-e Ethna Ashari (The Twelver-Imam Exegesis)*, Tehran: Miqat Publications, ۱۳۶۳ SH (۱۹۸۴ CE).
۱۳. Hosseini, Afsar al-Sadat, *Mahiyat-e Khalaghiat va Shiva-ha-ye Parvaresh-e Aan (The Nature of Creativity and Its Nurturing Methods)*, Mashhad: Astan-e Qods Razavi Publications, ۱۳۸۱ SH (۲۰۰۲ CE).
۱۴. Jafar bin Mohammad (a.s.) [ascribed to], *Misbah al-Shari'ah (The Lantern of the Path)*, Edited by: Hassan Mostafavi, Tehran: Center for Publishing the Works of Allameh Mostafavi, ۱۳۸۳ SH (۲۰۰۴ CE).
۱۵. Kheyrmand, Marziyeh; Hossein Lotfi, Akbar E'tebarian, "*Barrasi Rabeteh Bein-e Maharat-ha-ye Modiriyati Modiran Shobeh-ha-ye Bank-e Keshavarzi-ye Ostan-e Esfahan ba Mizan-e Karayi-ye Shobeh-ha*"

- (*Examining the Relationship Between Managerial Skills of Agricultural Bank Managers in Isfahan Province and Branch Efficiency*), Process of Development Management, No. ۳, ۱۳۹۱ SH (۲۰۱۲ CE).
۱۶. King, Alexander; Bertrand Schneider, *Nokhostin Enghelab-e Jahani (The First Global Revolution)*, Translated by Shahindokht Kharazmi, Tehran: Ehya-e Ketab, ۱۳۷۴ SH (۱۹۹۵ CE).
۱۷. Mahjoubi, Naderah, *Motale'e-ye Tatbiqi Didgah-e Hazrat Amir (a.s.) dar Nahj al-Balagheh va Confucius Raja' be Modiriyat-e Amoozeshi (A Comparative Study of Imam Ali's View in Nahj al-Balagha and Confucius on Educational Management)*, Karaj: Payam Noor University, ۱۳۹۸ SH (۲۰۱۹ CE).
۱۸. Majlisi, Mohammad Taqi, *Bihar al-Anwar (The Seas of Lights)*, Qom: Al-Islamiyah Publications, ۱۳۸۶ SH (۲۰۰۷ CE).
۱۹. Makarem Shirazi, Naser, et al., *Tafsir-e Nemouneh (The Exemplary Commentary)*, Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyah, ۱۳۵۳ SH (۱۹۷۴ CE).
۲۰. Mehr Mohammadi, Mahmoud, "*Amoozesh va Parvaresh, Rah-e Ayandeh*" (*Education: The Path to the Future*), Quarterly Journal of Education, Consecutive Nos. ۲۲-۲۳, ۱۳۷۴ SH (۱۹۹۵ CE).
۲۱. Mir Kamali, Seyyed Mohammad, *Rahbari va Modiriyat-e Amoozeshi (Leadership and Educational Management)*, Tehran: Saytaron Publications, ۱۳۹۳ SH (۲۰۱۴ CE).
۲۲. Myers, Chet; Khodayar Iblis, *Amoozesh-e Tafakor-e Enteqadi (Teaching Critical Thinking)*, Tehran: SAMT Publications, ۱۳۷۴ SH (۱۹۹۵ CE).

۲۳. Nafisi, Abdolhossein, *Amoozesh va Parvaresh-e Iran ۱۴۰۰ (Majmou'e Aval) (Education in Iran by ۲۰۲۱: First Collection)*, Tehran: Research Institute for Education, ۱۳۷۷ SH (۱۹۹۸ CE).
۲۴. Nasir al-Din Tusi, Mohammad bin Mohammad, *Adab al-Muta'allimin (The Ethics of Learners)*, Edited by: Hosseini Jalali, Seyyed Mohammad Reza, Shiraz: Imam Asr Seminary Library, ۱۴۱۶ AH (۱۹۹۵ CE).
۲۵. Pakzad, Abdolali, "*Maharat-e Ertebat-e Kalami Miyan Fardi dar Quran*" (*Verbal Interpersonal Communication Skills in the Quran*), Ma'arif Journal, No. ۸۰, ۱۳۹۰ SH (۲۰۱۱ CE).
۲۶. Pourshafei, Hadi, "*Yadgiri-e Modavem Rahbord-e Paydar-e Amoozesh va Parvaresh*" (*Continuous Learning as a Sustainable Strategy in Education*), Journal of Researchers, Nos. ۱۲-۱۳, ۱۳۸۶ SH (۲۰۰۷ CE).
۲۷. Rabiei, Ali, et al., "*Naqsh-e Maharat-ha-ye Se-ganeh-ye Modiriyati dar Sazman az Negah-e Quran-e Karim*" (*The Role of the Three Managerial Skills in Organizations from the Perspective of the Holy Quran*), Quranic Studies Quarterly, No. ۲۴, ۱۳۹۴ SH (۲۰۱۵ CE).
۲۸. Ragheb Isfahani, Hossein bin Mohammad, *Mofradat-e Alfaz-e Quran (Vocabulary of Quranic Terms)*, Tehran: Al-Hawra Publications, ۱۳۸۱ SH (۲۰۰۲ CE).
۲۹. Rezaian, Ali, *Mabani-ye Sazman va Modiriyat (Foundations of Organization and Management)*, Tehran: SAMT Publications, ۱۴۰۱ SH (۲۰۲۲ CE).
۳۰. Saleh, Sobhi, *Nahj al-Balagheh (The Path of Eloquence)*, Qom: Anwar al-Huda, ۱۳۸۹ SH (۲۰۱۰ CE).

۳۱. Saqafi Tehrani, Mohammad, *Tafsir-e Ravan-e Javid (Eternal and Accessible Tafsir)*, Tehran: Borhan Publications, ۱۳۹۸ SH (۲۰۱۹ CE).
۳۲. Seyyed Javadin, Seyyed Reza, *Mabani-ye Sazman va Modiriyat (Foundations of Organization and Management)*, Tehran: Negah Danesh Publications, ۱۳۸۶ SH (۲۰۰۷ CE).
۳۳. Shahidi, Seyyed Jafar, *Nahj al-Balagheh (The Path of Eloquence)*, Tehran: Elmi va Farhangi Publications, ۱۳۷۹ SH (۲۰۰۰ CE).
۳۴. Sheikh Saduq, Mohammad bin Ali, *Uyun Akhbar al-Rida (The Springs of News about Imam Rida)*, Edited by: Mohammad Saleh Rouhani Qazvini, Qom: Jamkaran Publications, ۱۳۹۳ SH (۲۰۱۴ CE).
۳۵. Tabatabai, Seyyed Mohammad Hossein, *Tafsir al-Mizan (The Exegesis of al-Mizan)*, Edited by: Mousavi Hamadani, Seyyed Mohammad Baqer, Qom: Islamic Publications, ۱۳۷۸ SH (۱۹۹۹ CE).
۳۶. Tamimi Amodi, Abd al-Wahid, *Ghorar al-Hikam wa Dorar al-Hikam (The Apex of Wisdom and Jewels of Wisdom)*, Edited by: Mohammad Rahmati Shahreza, Qom: Sobh-e Piroozi, ۱۳۹۲ SH (۲۰۱۳ CE).
۳۷. Tayyeb, Seyyed Abdolhossein, *At-Tayyeb al-Bayan fi Tafsir al-Quran (The Best Explanation in the Interpretation of the Quran)*, Tehran: Eslam Publications, ۱۳۷۸ SH (۱۹۹۹ CE).
۳۸. Toffler, Alvin, *Shoke Ayandeh (Future Shock)*, Translated by Heshmatollah Kamrani, Tehran: Asim, Farhang Nashr-e Now, ۱۳۹۳ SH (۲۰۱۴ CE).
۳۹. Veysi, Gholamreza, *"Pajouheshi dar Emkan-Sanji-e Amoozesh-ha-ye Gheir-Hozouri Aqidati Siyasi" (A Study on the Feasibility of Non-Preesential Ideological and Political Education)*, Hesoun Journal, No. ۱۷, ۱۳۸۷ SH (۲۰۰۸ CE).